

Een Geschiedenis van de Koude Oorlog

Een Geschiedenis van de Koude Oorlog

Marcel Kramer

Schrijver: Marcel Kramer
Coverontwerp: Marcel Kramer
ISBN: 9789465123547
© Marcel Kramer

Inleiding

Op 16 oktober 1962 bevond de Amerikaanse president John F. Kennedy zich in het Witte Huis. Achter gesloten deuren luisterden hij en zijn entourage aandachtig naar Arthur Lundahl, een fotoanalist van de CIA. Die wees op drie korrelige foto's de lanceerinstallaties aan van Russische raketten op Cuba. De foto's, enkele dagen eerder gemaakt door de krachtige lens van het spionagevliegtuig U2, lijken te bewijzen dat een van grootste Amerikaanse angsten werkelijkheid is geworden: de Russen plaatsen kernwapens op het bevriende Cuba. Alle aanwezigen beseften het gevaar. Het eiland Cuba ligt op slechts honderdvijftig kilometer van de metropolis Miami in de Amerikaanse staat Florida. Een kernraket die vanuit Cuba werd afgevuurd kon die stad binnen enkele minuten in de as leggen. Sinds de communist Fidel Castro in 1959 aan de macht kwam op het eiland waren de banden met Moskou aangehaald, ook in militair opzicht. De in het Witte Huis aanwezige generaals schetsten een onthutsend beeld. Er waren op Cuba al minstens 24 Russische langeafstandsraketten ontdekt. Die raketten konden de hoofdstad Washington binnen dertien minuten bereiken in het geval van een nieuwe wereldoorlog. De aanwezige Amerikaanse luchtmachtgeneraal Curtis LeMay, een fervente politieke tegenstander van president Kennedy, somde de situatie tijdens de bijeenkomst in sterke bewoordingen op: "meneer de president, u zit tot uw nek in de stront".

De Cubacrisis van 1962 bracht de wereld op de rand van een kernoorlog. Het enige denkbare resultaat van deze oorlog was de volledige uitroeiing van de menselijke beschaving geweest. De vuurkracht die de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie in 1962 bezaten was groot genoeg om de wereld meerdere keren te vernietigen. Waarom namen zowel de Russen als de Amerikanen dan toch het risico om elkaar militair zo uit te dagen? Wat bezieldde de Russische president Chroesjtsjov om zijn tegenpool Kennedy zo uit te dagen met kernwapens op Cuba? En waarom waren enkele Amerikaanse generaals in het Witte Huis ervan overtuigd dat alles behalve een frontale aanval op Cuba als een onaanvaardbaar zwaktebod gezien zou worden?

Dit soort vragen zijn alleen te beantwoorden door de Cubacrisis van 1962 te plaatsen in een veel groter wereldconflict: de Koude Oorlog. Dit conflict tussen twee machtsblokken – het kapitalistische Westen en het communistische Oosten – verdeelde tussen 1947 en 1991 een groot deel van de wereld. De twee blokken stonden ideologisch, economisch, politiek en militair lijnrecht tegenover elkaar. Het meest zichtbaar was deze strijd in Europa. Het Europese continent werd in tweeën verdeeld door het IJzeren Gordijn en de Berlijnse Muur. Fysieke barrières, bedoeld om de twee invloedsferen uit elkaar te houden, met aan weerszijden van de barrière miljoenen soldaten. Kernwapens die op elkaars steden gericht waren. Minder zichtbaar waren de spionageactiviteiten, de pogingen om elkaars publieke opinie via de pers te beïnvloeden. Geheime afspraken met neutrale landen en een verbeterde strijd in Afrika, Azië en Zuid-Amerika om de eigen invloed te vergroten ten koste van de ander. Onder andere in Korea, Afghanistan en Vietnam zorgde dit voor bloedige lokale oorlogen die aan honderdduizenden het leven kostten. Nog altijd bepaald de erfenis van de Koude Oorlog in sommige landen het dagelijkse leven. Zo is er in Korea nog altijd formeel sprake van een oorlog tussen Noord en Zuid, sluimert er een conflict tussen China en Taiwan over wie de wáre vertegenwoordiger van China is en probeert de Russische president Vladimir Poetin met oorlogsgeweld het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 deels ongedaan te maken.

Dit boek zal u als lezer meenemen door de bewogen geschiedenis van de Koude Oorlog, een in veel opzichten actueel conflict. Een conflict met de omvang en reikwijdte van de Koude Oorlog laat zich lastig bondig samenvatten in een boek als dit. Keuzes zijn onvermijdelijk geweest. Het kan zijn dat u, als lezer, meer had willen lezen over bepaalde onderwerpen in dit boek, of dat er zaken missen die u essentieel acht voor een goed begrip over de Koude Oorlog. Ik heb gepoogd een zo volledig mogelijk overzicht te schrijven waarin de dwarsverbanden tussen gebeurtenissen in verschillende werelddelen duidelijk worden. Ik hoop dat u, na het lezen van dit werk, een beter begrip krijgt van de Koude Oorlog en de doorwerking van dat conflict in onze hedendaagse wereld.

Marcel Kramer
2024

Inhoudsopgave

Inleiding	5
Een Verkeerde Beslissing	9
Grondvesten	13
Ongemakkelijke Bondgenoten	28
Groeiende Tegenstellingen	43
De transformatie van Azië	66
Op de rand van de Afgrond	79
Gewapende conflicten in Oost en West	99
Latijns-Amerika	123
De Derde Wereld	138
Het Midden-Oosten	156
Detente	170
Het Rode China	190
Vietnam	204
Nieuwe Spanningen	221
Perestrojka	247
Het uiteenvallen van het Oostblok	259

Het einde van de Koude Oorlog	278
Dankwoord	290
Appendix	291

Een verkeerde beslissing

Stanislav Petrov, een ingenieur van de Russische luchtverdelingstroepen, zit op 26 september 1983 op zijn post in het commandocentrum Serpukhov-15 bij Moskou. Zijn werkdag begint als iedere andere, maar de rust zal niet lang duren. Op zijn scherm verschijnt een waarschuwingssignaal van het vooruitgeschoven satellietstelsel Okean. Okean meldt dat er door de Amerikanen een intercontinentale ballistische raket is afgeschoten op de Sovjet-Unie. Volgens het waarschuwingssysteem volgden er nog vier lanceringen. Conform het Russische verdedigingsprotocol belde Petrov onmiddellijk het Russische hoofdkommando met het nieuws dat de Amerikanen een aanval uitvoeren op de Sovjet-Unie. Volledig in lijn met de Russische militaire doctrine besluit de legerleiding terug te schieten. De Russische generale staf komt bij elkaar en besluit, op basis van het ‘lanceren na een waarschuwing’-principe, om de eigen kernraketten in werking te stellen. Binnen enkele minuten worden honderden kernraketten afgevuurd op strategische en dichtbevolkte NAVO-doelen in West-Europa en de Verenigde Staten. In Washington drukt president Reagan op de rode knop om het eigen kernarsenaal in werking te zetten. De Derde Wereldoorlog is een feit. Binnen enkele uren wordt een groot deel van de mensheid weggevaagd.

Het bovenstaande is fictie, maar werd bijna waarheid. Petrov zag inderdaad de lancering van een Amerikaanse kernraket op zijn scherm, maar besloot zijn superieuren niet in te lichten omdat hij vermoedde dat er sprake was van een systeemfout. Dit bleek ook zo te zijn. De Verenigde Staten had geen raket afgevuurd op de Sovjet-Unie. De terughoudendheid en kritische geest van Petrov voorkwamen het uitbreken van een kernoorlog en de dood van honderden miljoenen mensen in luttele seconden. Zijn beslissing om te wachten op aanvullend bewijs – dat nooit kwam – heeft de wereld gered. Het incident toont aan hoe levensgevaarlijk de Koude Oorlog was, en hoe de acties van individuen konden zorgen voor soms bizarre wendingen in de geschiedenis. Het toont ook aan hoe geladen de Koude Oorlog in de jaren tachtig was. De wereld bevond zich tussen 1947 en 1991 onder constante hoogspanning. Het mag een wonder heten dat het nooit tot een daadwerkelijk gewapend treffen tussen de supermachten is gekomen. De wereld heeft meerdere malen op de rand van de afgrond gestaan. In dit boek wordt een verklaring gegeven waarom

de mensheid willens en wetens naar de afgrond is gelopen, maar ook waarom zij daar stilhield en niet naar beneden is gevallen.

1

Grondvesten

De Koude Oorlog kwam als wereldconflict niet uit de lucht vallen. Al decennia eerder waren de ideologische grondslagen gelegd voor het conflict tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, tussen het communisme en het kapitalisme als twee tegengestelde systemen om een economie en samenleving in te richten. In veel opzichten kan men stellen dat de wortels van de Koude Oorlog in de negentiende eeuw gezocht moeten worden. Het was de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) die uiteindelijk de katalysator vormde van veel van deze ontwikkelingen. Vooral het communisme kon zich dankzij de Eerste Wereldoorlog in praktische zin ontwikkelen met de machtsovername van Vladimir Lenin in Rusland in 1917.

De Verenigde Staten

In 1865 eindigde de Amerikaanse burgeroorlog, die was begonnen met de afscheiding van de zuidelijke slavenstaten van de Unie na een jarenlang oplopend politiek en maatschappelijk conflict. De burgeroorlog had de jonge Verenigde Staten op haar grondvesten doen schudden en vormde een belangrijk keerpunt in de geschiedenis van het land. Uiteindelijk werden de zuidelijke staten verslagen en weer opgenomen in de Unie. President Abraham Lincoln, die aan het hoofd van de Noordelijke Staten had gestreden voor de afschaffing van de slavernij, werd vijf dagen na het einde van de burgeroorlog doodgeschoten. Zijn opvolger Andrew Johnson nam de taak op zich om het kapotgeschoten land weer op de been te krijgen. Deze periode staat bekend als de Reconstructie. De wederopbouw en de herintegratie van de zuidelijke staten in de Unie volgde snel, ondanks grote maatschappelijke spanningen die bleven bestaan in de zuidelijke staten over het lot van voormalige slaven, die nu op papier vrije burgers werden maar in de praktijk nog steeds een achtergestelde positie hadden in de samenleving.

De snelle economische wederopbouw van de Verenigde Staten, na de korte periode van de *Reconstruction*, had te maken met twee belangrijke zaken: de aanwezigheid van grote hoeveelheden natuurlijke grondstoffen en de gestage toestroom van miljoenen immigranten uit andere werelddelen. Op het grondgebied van de Verenigde Staten werden grote hoeveelheden ijzer, koper en steenkolen aangetroffen die de basis vormden voor een snel ontwikkelende industriële samenleving. Tegelijkertijd kwamen er tussen 1865 en 1914 meer dan twintig miljoen immigranten aan op de Amerikaanse kusten. Veruit de grootste groep migranten kwam uit Europa. Uit landen als Ierland, dat rond dezelfde tijd werden getroffen door honger en bittere armoede, trok meer dan twintig procent van de bevolking naar de landen overzee. Het idee van de *American Dream*, een nieuw leven en een nieuwe kans op welvaart en prestige, trok veel armen naar de Verenigde Staten. Veel van deze immigranten bevolkten de nieuwe staten in het westen van het land en de snel groeiende industriesteden. Zij vormden het arbeiderspotentieel voor de snel expanderende Amerikaanse economie, die daardoor niet werd gehinderd door personeelstekorten of een tekort aan investeringen.

Er werden nieuwe spoorwegen aangelegd die het oosten en het westen van de Verenigde Staten met elkaar verbonden. De laatste indianenstammen werden verslagen en gedwongen om in reservaten te gaan leven. De snelle industrialisering van de Verenigde Staten zorgde ervoor dat de oude economische machtsverhoudingen in de wereld werden opgeschud. Het zou een blijvende transformatie blijken te zijn. De Britten waren in 1865 nog altijd de grootste economische macht ter wereld. Gevoed door hun enorme koloniale imperium had de Engelse industrie een eeuw lang de wereldeconomie aangejaagd als kartrekker. In 1900 was de Amerikaanse staalproductie de Britse driemaal voorbij gegaan. De productie van kolen was zelfs het vijfvoudige van die van Groot-Brittannië. In steden als New York verschenen de imposante wolkenkrabbers die zo typerend zijn voor de Amerikaanse skyline, maar voor die tijd werden gezien als een klein wonder van moderne technologie en bouwkunst.

De groeiende industriële macht bracht ook nieuwe politieke kansen met zich mee voor de jonge natie. In de Amerikaanse samenleving ontstond een verhit debat over hoe deze nieuwe machtspositie moest worden gebruikt in de wereld. Sommigen ijverden voor een actieve Amerikaanse interventie in andere landen, zodat democratie en de vrije markt naar deze landen gebracht konden worden. De meer extreme opvattingen in deze

hoek streefden naar een volwaardig Amerikaans imperialisme, inclusief een eigen koloniaal rijk.

Aan de andere kant stond een isolationistische stroming die de Verenigde Staten zag als een vreedzaam voorbeeld voor de rest van de wereld. De bescherming van dit voorbeeld moest de absolute prioriteit hebben. Isolationisten stelden dat de Verenigde Staten zich ver weg moesten houden van oorlogen in Europa en andere werelddelen. In plaats daarvan zou alle aandacht en energie gebruikt moeten worden om de eigen welvaart te bevorderen. Veel isolationisten hekelden de machtspolitiek van de Europese landen. Zij ijverden ervoor om de Amerikaanse macht in te zetten om het Westelijk Halfrond (Noord- en Zuid-Amerika) te onttrekken aan dit machtsspel. Er zou een veel diepere samenwerking gezocht moeten worden met de republieken in Latijns-Amerika om de Europese invloed daar te verkleinen en het Amerikaanse halfrond blijvende vrede te brengen.

Een afbeelding van de Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1865), die het begin vormde van een snelle Amerikaanse economische en politieke expansie. Aan het einde van die periode, in 1914, zouden de Verenigde Staten een van de supermachten van de wereld zijn.

In 1898 raakten de Amerikanen in oorlog met Spanje, dat op dat moment nog formeel de koloniale scepter zwaaide over het eiland Cuba voor de

Amerikaanse zuidkust. Een Cubaanse opstand werd door Washington aangegrepen om Spanje te dwingen tot concessies. De korte oorlog werd zonder veel moeite door de Amerikanen gewonnen, wat hun positie als regionale grootmacht versterkte. Het gevolg van de oorlog was een onafhankelijk Cuba dat onder sterke Amerikaanse invloed kwam te staan. De Verenigde Staten verkregen ook de oude Spaanse koloniën in de Filipijnen en de eilanden Guam en Puerto Rico. Deze gebieden bleven onder rechtstreeks Amerikaans bestuur staan. De Verenigde Staten hadden hierdoor een eigen koloniaal imperium opgebouwd en meer invloed verworven in Azië. Dit contrasteerde sterk met de Amerikaanse belofte van zelfbestuur voor alle koloniale volkeren (gevoed door de Amerikaanse geschiedenis als een vrijgevochten Britse kolonie). De spagaat tussen vrijheid en imperialisme bleek ook in Washington een lastige.

De groeiende Amerikaanse invloed werd intussen ook aangewend om andere landen en markten open te stellen voor Amerikaanse goederen, investeringen en producten. Het idee hierachter was dat groeiende Amerikaanse invloed in anderen landen (aanvankelijk vooral in Latijns-Amerika en het Caribische gebied) de Amerikaanse idealen van democratie, vrijheid en het kapitalisme zou verspreiden. Daarnaast zou de invloed van andere landen – vooral Europese – op het Amerikaanse continent worden ingedamd, zodat er een Amerikaanse invloedssfeer zou ontstaan. Bovendien zouden de grote Amerikaanse ondernemingen hier ook geld aan kunnen verdienen, zodat de welvaart in eigen land versterkt kon worden. De republikeinse Amerikaanse president William Howard Taft (1909-1913) noemde deze diplomatiek treffend *dollar diplomacy*.

In 1914, bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, verklaarden de Verenigde Staten zich aanvankelijk neutraal. Deze houding veranderde echter als gevolg van de oorlogshandelingen. De Duitsers, in een poging om de scheepvaart naar de westelijke Geallieerden te raken, kondigden een onbeperkte duikbotenoorlog af. Hierbij zouden ook neutrale – en dus Amerikaanse – schepen geraakt kunnen worden. Dit vormde een directe bedreiging voor de Amerikaanse commerciële en politieke belangen. In 1915 bracht een Duitse onderzeeër het Amerikaanse passagiersschip Lusitania tot zinken. Bijna 1200 opvarenden kwamen om het leven bij dit incident. Dit leidde bijna tot een oorlogsverklaring van de Verenigde Staten aan Duitsland. De Duitse regering zond tevens een telegram naar Mexico, waarin het informatie deelde over de oorlog en de wens van Berlijn om de Mexicanen bij de oorlog te betrekken. Berlijn beloofde dat

Mexico gebieden in het zuiden van de Verenigde Staten zou mogen annexeren als het aan Duitse zijde deelnam aan de oorlog. Dit telegram werd door de Amerikanen onderschept, wat in Washington tot grote woede leidde.

Op 6 april 1917 verklaarde de Amerikaanse president Woodrow Wilson officieel de oorlog aan Duitsland en haar bondgenoten. Wilson wilde de Amerikaanse oorlogsdeelname voorzien van een ideologische justificatie. Deze werd gevonden in zijn beroemd geworden Veertien Punten, een document dat voor Washington de basis moest vormen voor een nieuwe vrede in Europa en de rest van de wereld.

De Veertien Punten behelsden onder andere het zelfbeschikkingsrecht der volkeren: ieder volk had het recht op een eigen soevereine staat. Ook bevatten de Veertien Punten afspraken over het vrije recht op zeevaart buiten de eigen territoriale wateren in oorlogstijd, handel, democratie en vrijhandel door het wegnemen van economische barrières en tariefmuren tussen staten. Deze laatste eis zou direct ten gunste komen van de Amerikaanse bedrijven, die dan hun internationale concurrenten konden uitschakelen door hun relatief goedkope productietechnieken en de massale bulk van het Amerikaanse productiekapitaal. Wilson verklaarde bereid te zijn om met Duitsland te onderhandelen over een vredesverdrag, maar wilde dat alleen doen met een democratische Duitse regering. Onderhandelingen met de keizer en het leger werden uitgesloten. De Veertien Punten maakten dat de Verenigde Staten haar isolatie verlieten om deel te nemen aan de oorlog in Europa, maar toonden ook de duidelijke Amerikaanse eigenbelangen aan bij deze beslissing: vrijhandel, democratie en vrije scheepvaart zouden vooral de groeiende Amerikaanse economie ten goede komen. Hiermee werden de eerste voorzichtige stappen gezet in de richting van een *pax Americana*, een Amerikaanse vrede.

Rusland

De ontwikkeling van Rusland in de negentiende en aan het begin van de twintigste eeuw toonden een heel ander beeld dan die van de Verenigde Staten. Rusland was een autoritaire staat met een lange traditie van absoluut gezag. Aan het hoofd van deze autocratie stond de tsaar (keizer), een monarch die met absoluut gezag en vorstelijke praal over het Russische volk heerste. De tsaren waren afkomstig uit de dynastie Romanov, die sinds 1613 over Rusland had geheerst.

Rusland was rond 1900 nog bij uitstek een agrarische samenleving. De meeste Russen leefden als kleine boeren op de uitgestrekte vlakten van Europees Rusland en Siberië. Deze boeren waren gebonden aan hun land als horigen en werkten voor machtige en rijke aristocratenfamilies die vrijwel al het land in bezit hadden. Analfabetisme was een wijdverbreid verschijnsel op het platteland. Alleen in de grote Russische steden had de industrialisatie al een sterke vlucht genomen. In steden als Moskou en Sint-Petersburg waren sloppenwijken voor arbeiders ontstaan rondom grote staal- en kolenfabrieken, die vaak waren opgezet door buitenlandse industriëlen en avonturiers (met steun van de Russische overheid, die het belang van industrialisatie wel degelijk inzag).

De Russische overheid deed dan ook actieve pogingen om deze industrialisatie te stimuleren, omdat men inzag dat Rusland haar positie als grootmacht alleen kon handhaven indien het land een eigen industrie zou opbouwen en zou moderniseren. Deze inzichten waren mede ontstaan door gevoelige Russische nederlagen tijdens de Krimoorlog, waarbij het Russische leger het had moeten afleggen tegen de technologisch geavanceerdere industriële legers van West-Europese staten. Een van de bekendste voorbeelden van deze grote industrialiseringsgolf was de aanleg van de trans-Siberische spoorweg, die de uitgestrekte Aziatische delen van Rusland moest ontsluiten voor toekomstige economische ontwikkeling. Ondanks haar grote achterstand begon de Russische industrialisatie rond 1900 op stoom te komen, geholpen door de grote hoeveelheden ruwe grondstoffen die op Russisch grondgebied werden aangetroffen.

In 1905 raakte Rusland echter verzeild in een oorlog met Japan, een opkomende Aziatische mogendheid die Europese technologie en kennis succesvol had gebruikt om haar onafhankelijkheid te bewaren en te ontkomen aan het lot van kolonisering. De oorlog resulteerde in een verrassende Japanse overwinning. Tijdens de oorlog werd de Russische oorlogsvloot in het Verre Oosten naar de bodem van de zee geschoten. Rusland werd gedwongen om een voor haar vernederende vrede te sluiten waarbij haar invloed in het noorden van China sterk werd verminderd. De nederlaag kwam bij het Russische thuisfront hard aan. Het vertrouwen in de tsaar had een ernstige deuk opgelopen. Het gevolg waren demonstraties in veel Russische steden, waar de demonstranten opriepen tot hervormingen en meer democratie. Tsaar Nicholaas II werd gedwongen enkele concessies te doen. Zo werd er een Russisch parlement ingesteld – de Doema – en zou er meer vrijheid komen om een vrije mening te geven, bijvoorbeeld in de pers. In de praktijk echter slaagde de tsaar erin,

gesteund door de bureaucratie en het leger, om zijn macht te behouden. Pjotr Stolypin, die tussen 1906 en 1911 voorzitter was van de Russische ministerraad, poogde landhervormingen door te voeren om een welvarende en zelfbewuste boerenmiddenklasse van de grond te brengen. Ondanks successen in zijn beleid bleef de massa van de Russen echter arm. In 1911 werd Stolypin door een revolutionair doodgeschoten.

Vladimir Lenin (vooraan op de foto) was de belangrijkste voorman van de Russische communistische partij. Hij werd in 1917 de eerste leider van een communistische staat in Rusland, de Sovjet-Unie, en zou die rol tot zijn dood in 1924 behouden.

Tussen 1905 en 1914 nam de invloed van de Russische oppositie langzaam toe, ondanks pogingen van de tsaar om zijn bewind te versterken en de oppositie monddood te maken. Binnen de Russische oppositiebeweging ontstonden twee ideologische stromingen: de liberalen en de socialistten. De Russische liberalen ijverden voor een burgerlijk bestuur naar West-Europees voorbeeld, met een volwaardige democratie en verkiezingen. De radicalere socialistten op hun beurt wensten een revolutie te ontketenen die de oude machtsstructuren zou wegvagen. Het nieuwe bestuur dat na de revolutie vormgegeven moest worden zou communistisch moeten zijn. Centraal in deze communistische ideologie stond gelijkheid: iedereen was

gelijk en had recht op precies hetzelfde. In de praktijk betekende dit volgens communisten landhervormingen en collectieve boerderijen, een door de staat aangestuurde planeconomie en het volledig ontbreken van privaat bezit en ondernemingszucht. Het bestuur van een dergelijke communistische staat was bovendien geen democratie, maar een dictatuur van de arbeider. Met de oude landadel en grootgrondbezitters zou worden afgerekend, volgens veel van de radicalere socialisten op bloedige wijze.

Binnen de socialistische beweging ontstond in 1907 een scheuring. De meerderheid van de leden bleven achter het idee van een gewelddadige revolutie staan. Een minderheid was bereid om deel te nemen aan democratische verkiezingen om de macht te verkrijgen en daarbij ook met andere partijen samen te werken in het parlement. Deze sociaal-revolutionaire minderheid kwam bekend te staan als de mensjewieken, terwijl de meerderheid de bolsjewieken werden genoemd.

De bolsjewieken stonden onder leiding van Vladimir Lenin. Lenin was in 1870 geboren in Simbirsk. De jonge Lenin kwam al vroeg in aanraking met revolutionaire ideeën. Hij las de werken van Marx en andere radicalen en sloot zich bij de revolutionaire communistische beweging aan. Zijn broer, die ook bij het verzet tegen de tsaar betrokken was, werd in 1887 in verband gebracht met een moordcomplot op de tsaar. Hij werd door de regering gedood via opknoping. Deze gebeurtenis had een grote uitwerking op de jonge Lenin, die zich nu vol overgave in de gewapende revolutie stortte. Voor zijn revolutionaire activiteiten werd hij in 1897 verbannen naar Siberië. In Siberië noemde hij zichzelf voor het eerst Lenin, naar de rivier de Lena. In 1900, toen zijn vonnis van een driejarige verbanning naar Siberië was volbracht, vertrok Lenin met zijn vrouw naar Londen om daar in ballingschap te leven en de revolutionaire strijd voort te zetten.

Zijn revolutionaire activiteiten zorgden voor een breuk binnen de bredere socialistische beweging. In 1906 braken de bolsjewieken definitief met de bredere socialistische beweging en richtten zij hun eigen communistische partij op. Lenin ontwikkelde in 1912 het partijblad *Pravda* (waarheid) als uitlaatklep voor propaganda. Tijdens de Eerste Wereldoorlog zou Lenin pleitten voor een Derde Internationale, waarin radicale bewegingen in heel Europa verenigd zouden moeten worden. Revolutie was voor Lenin geen strikt Russische aangelegenheid, maar een veel bredere Europese beweging die – in de ogen van de bolsjewieken – zou moeten beginnen in de geïndustrialiseerde West-Europese landen. De Eerste Wereldoorlog zag

Lenin als weinig meer dan een groot kapitalistisch complot waarbij arbeiders uit verschillende landen tegen elkaar werden uitgespeeld, zodat de kapitalistische elite de macht kon behouden. Lenin toonde zich dan ook een fel tegenstander van de oorlog. Zijn boodschap won aan kracht onder de Russische soldaten, die verschrikkelijke verliezen leden aan het front. In 1917 keerde hij met Duitse hulp vanuit Zwitserland terug naar Rusland toen het bewind van de tsaar was gevallen, om daar de leiding over de communisten op zich te nemen. Ook daar stak Lenin zijn visie over de Eerste Wereldoorlog absoluut niet onder stoelen of banken:

“De Eerste Wereldoorlog wordt gevoerd voor de verdeling van koloniën en de roof van buitenlands grondgebied; dieven zijn elkaar afgevallen – en om te verwijzen naar de nederlagen op een bepaald moment van een van de dieven om de belangen van alle dieven te identificeren met de belangen van de natie of het vaderland is een gewetenloze leugen van de bourgeoisie.”

Karl Marx

De communistische beweging ontleende veel van haar ideeën en uitgangspunten aan de denkbepelden van Karl Marx. Marx was een Duitse filosoof die in de negentiende eeuw zijn ideeën op papier had gezet in het boek *Das Kapital*. Centraal in zijn theorie stond de destructieve neiging van het kapitalisme en de vrije markt. In de ogen van Marx zorgde het kapitalisme voor een eeuwige strijd om geld, grondstoffen en arbeidskrachten, waarbij deze middelen bij een steeds kleinere groep geconcentreerd zouden worden. Deze accumulatie zou op de lange termijn niet vol te houden zijn. Het kapitalistische systeem zou zichzelf uiteindelijk uitputten en verzwakken, zo niet vernietigen. Marx geloofde dat, wanneer dit gebeurde, een arbeidersrevolutie noodzakelijk was om een nieuw systeem in te voeren: het communisme. Het einddoel hiervan was een volledige wereldrevolutie waardoor alle volkeren ter wereld onder een communistische dictatuur als gelijken zouden samenleven. Privébezit en democratie zouden moeten worden vervangen door een collectieve mentaliteit en een dictatuur van de arbeidersklasse, aangevoerd door kaders van beroepsrevolutionairen (de communisten zelf). Alleen door alle grond, bezit en productiemiddelen in handen te brengen van een almachtige staat zou er blijvende vrede en welvaart voor iedereen tot stand kunnen komen, aldus Marx.

De Eerste Wereldoorlog

In 1914 brak de Eerste Wereldoorlog uit na de moord op de Oostenrijkse kroonprins Frans Ferdinand in Sarajevo. Deze oorlog zou een belangrijke katalysator vormen voor de ontwikkelingen in zowel Rusland als in de Verenigde Staten. Veel historici stellen zich op het standpunt dat de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) de grondslagen legde voor niet alleen de Tweede Wereldoorlog, maar ook voor de Koude Oorlog.

Rusland nam vanaf het eerste uur deel aan de Eerste Wereldoorlog als bondgenoot van Frankrijk en Engeland. De Russische legers werden gemobiliseerd. Duitse en Oostenrijkse troepen slaagden er echter in om de Russen vernietigende nederlagen toe te brengen. De wankele Russische industriebasis bleek onvoldoende om een totale oorlog en mobilisatie te kunnen dragen. Het gevolg was snel stijgende prijzen, schaarste in de Russische steden en een deplorabele toestand binnen de Russische krijgsmacht. Aan het front leden honderdduizenden Russische soldaten aan ziektes als loopgravenkoorts en dysenterie. Op veel plekken was er een tekort aan wapens en kogels. Russische soldaten aan het front kregen de opdracht om slechts drie kogels per dag af te schieten, terwijl er bij aanvallen op vijandelijke stellingen vaak niet genoeg wapens waren om alle soldaten van een wapen te voorzien. Een extreem hoog aantal slachtoffers was het gevolg. Binnen het officierskorps was corruptie aan de orde van de dag. De medische ondersteuning voor het leger liet aanzienlijk te wensen over.

De groeiende schaarste, stijgende prijzen en de belabberde situatie aan het front zorgden voor groeiende onrust in Rusland zelf. De steun voor het tsarenbewind nam sterk af, juist onder de twee pijlers (het leger en de bureaucratie) waar de tsaar zijn bewind op had gebouwd. Vooral in de verarmde Russische steden slaagde de oppositie er tegelijkertijd in om een vrij massale burgerlijke aanhang te verwerven die een gevaar vormde voor het autocratische landsbestuur.

In februari 1917 barstte de bom. In verschillende Russische steden braken stakingen en rellen uit. Betogers weigerden de autoriteiten te gehoorzamen en legden massaal het werk neer. De betogingen begonnen op 23 februari, toen Internationale Vrouwendag werd gevierd. Vrouwelijke fabrieksarbeiders grepen deze dag aan om hun ongenoegen te uiten over de werkomstandigheden en de algemene toestand in Rusland. Mannelijke werklieden van de staalfabrieken sloten zich bij de demonstrerende vrouwen aan. De menigte op de Nevski Prospekt, het grote plein in Sint-

Petersburg, zwol snel aan tot meer dan honderdduizend. Halfslachtige pogingen van de lokale autoriteiten om met behulp van de politie en bereden Kozakken de orde te herstellen mislukten. Toen soldaten aan het muiten sloegen stortte het gezag van de tsaar in de hoofdstad binnen twee dagen volledig in elkaar.

In Sint-Petersburg werd een Voorlopige Regering gevormd waarin verschillende oppositiepartijen zitting hadden. Deze regering werd gedomineerd door de burgerlijke liberalen, die ook in de Doema hun invloed hadden laten gelden. Deze regering stond aanvankelijk onder leiding van de liberaal Georgi Lvov, die plaats zou maken voor de gematigde socialist Alexander Kerenski. Naast de Voorlopige Regering ontstond de Petrogradse Sovjet, een revolutionaire raad van soldaten, boeren en arbeiders waar de revolutionaire partijen zich verenigden. In de Sovjet hadden in de eerste fase van de revolutie de mensjewieken een meerderheid. De eerste order die de Sovjet uitgaf (order nummer 001) was gericht aan de soldaten van het Russische leger. Zij zouden hun generaals en officieren niet langer hoeven te gehoorzamen, maar zouden in plaats daarvan eigen soldatensovjets moeten opzetten. Het leger als repressie-instrument werd op die manier lamgeslagen. Op deze manier ontstond de “dubbele macht” in Rusland. De Voorlopige Regering en de Sovjet zouden elkaar tot oktober 1917 in een ongemakkelijke houdgreep houden, waarbij ze elkaar nodig hadden om een contrarevolutie van tsaristische aanhangers te voorkomen maar elkaar tegelijkertijd wantrouwden en in de weg zaten.

Tsaar Nicholaas II bevond zich op dat moment aan het front om zijn legers te inspecteren. Toen hij het nieuws over de revolte hoorde poogde hij het leger in te zetten om de demonstraties neer te slaan. De Russische generaals, ontevreden over het verloop van de oorlog en de chronische tekorten, weigerden hem echter bij te staan. Spoorwegarbeiders weigerden bovendien loyale regimenten naar Sint-Petersburg te transporteren. Hiermee brokkelde de laatste belangrijke machtspilaar van het tsarenbewind af. Opperbevelhebber Alajev trok zijn conclusies en vertelde de tsaar dat hij niet langer op het leger kon rekenen.

De Voorlopige Regering zond een delegatie naar de tsaar. Deze delegatie eiste dat Nicholaas afstand zou doen van de troon ten gunste van zijn zoon Alexsej. Alexsej was echter ziekelijk (hij leed aan de bloedziekte hemofilie) en zou volgens de hofarts van de tsaar niet lang meer te leven hebben. De tsaar besloot daarop niet alleen voor zichzelf af te treden, maar ook namens zijn minderjarige zoon. Nicholaas II probeerde de tsarentitel nog te schenken aan zijn jongere broer Michael, maar die weigerde de

kroon. Hiermee was het tsarentijdperk in Rusland tot een abrupt einde gekomen en werd Rusland een republiek.

De revolutie betekende niet het einde van de onrust in Rusland. De Voorlopige Regering slaagde er niet in om belangrijke hervormingen door te voeren. Kerenski en zijn ministers zetten de oorlog voort. Aan het front bleven de mislukkingen zich opstapelen. Het Russische leger moest Polen en delen van de Baltische Staten ontruimen. Ook de Oekraïne, op dat moment de graanschuur van Rusland, liep het gevaar om door de vijand bezet te worden. De tegenslagen op het slagveld en de onmacht van de Voorlopige Regering om de bevoorrading van de troepen beter te regelen zorgden voor een revolutionaire stemming onder veel soldaten. Bovendien had de Voorlopige Regering te maken met een steeds machtigere interne vijand: de Sovjet van Petrograd en Moskou. Deze raad van arbeiders, boeren en soldaten werd inmiddels gedomineerd door de communisten en slaagde erin om de sympathie van de massa te veroveren. De Sovjets trokken zich weinig van Kerenski aan. Intussen hadden ook de Duitsers hun aandeel in de groeiende interne spanningen. In april 1917 werd de communistische balling Vladimir Lenin vanuit Zwitserland gefaciliteerd in zijn terugkeer naar Rusland via het Duitse spoorwegennet. Lenin nam in Rusland de leiding over de communisten op zich en formuleerde een dag na zijn terugkeer in Sint-Petersburg zijn centrale politieke stellingen: alle macht aan de Sovjets, alle grond aan de boeren en vrede met Duitsland. Dit was voor velen in Rusland een boodschap met grote allure.

Kerenski had ook te maken met groeiende weerstand in het leger. Een van de machtigste Russische generaals, Lavr Kornilov, deed in augustus 1917 een poging om de Voorlopige Regering af te zetten. Kornilov zag zichzelf als een laatste bolwerk tegen een dreigende communistische machtsovername in het land. Hij ijverde voor het instellen van een militaire dictatuur, het herinvoeren van de doodstraf en het verbieden van de Sovjets. De revolutionaire geest moest terug in de fles. In een poging om de Voorlopige Regering onder druk te zetten beval Kornilov zijn troepen om Sint-Petersburg te omsingelen en in te nemen. De troepen, die onder sterke invloed stonden van communistische propaganda, weigerden uiteindelijk deze bevelen uit te voeren. Kornilov werd gedwongen bakzeil te halen en zijn plannen weer in te trekken. De Kornilov-affaire verzwakte de Voorlopige Regering aanzienlijk, omdat onomstotelijk vaststond dat Kerenski niet langer het volledige gezag had over Rusland. Tegelijkertijd kon de Sovjet zich profileren als de hoeder van de revolutie: het waren de

communisten geweest die een reactionaire machtsgreep van generaal Kornilov (en de mogelijk terugkeer van een tsaar) hadden voorkomen.

Oktoberrevolutie

De tanende populariteit van de Voorlopige Regering bood de bolsjewieken kansen die zij eerder niet hadden gehad. Lenin had een scherp oog voor de interne spanningen en verhoudingen in het revolutionaire Rusland. In oktober 1917 nam Lenin de beslissing om de macht met geweld over te nemen. Deze gebeurtenis staat bekend als de Oktoberrevolutie.¹

De Oktoberrevolutie begon met een symbolisch bombardement van de oude slagkruiser *Aurora* op het Winterpaleis, dat op dat moment fungeerde als het hoofdkwartier van de Voorlopige Regering. Communistische strijdgroepen omsingelden het paleis en sneden de telefoonverbindingen door. Ministers werden opgepakt. Kerenski zelf vluchtte naar het buitenland om aan de bolsjewieken te ontkomen. Binnen twee dagen stortte de Voorlopige Regering in elkaar en namen de communisten de volledige staatsmacht over in Sint-Petersburg en Moskou.

De communistische machtsovername was echter niet absoluut. Alleen in de steden Moskou en Sint-Petersburg slaagden de communisten erin om de macht in handen te krijgen. In veel kleinere steden ontstond een vorm van revolutionaire wetteloosheid. Grote delen van Rusland vielen ten prooi aan anarchie en lokale krijgsheren. Oppositiegroepen organiseerden zich om zich gewapend tegen de communisten te verzetten. Deze brede oppositiebeweging staat bekend als de Witten, terwijl de communisten werden aangeduid als de Roden. De Witte beweging was echter geen eenheidspartij. Binnen de beweging streed een bont gezelschap tegen de communisten, en soms ook tegen elkaar. Er waren onder andere sociaal-revolutionairen die de communistische revolutie te ver vonden gaan, liberale groepen die de Russische middenstand vertegenwoordigden, lokale onafhankelijkheidsbewegingen (zoals in Finland en Polen) en aanhangers van de tsaar die opnieuw een autocraat aan de macht wilden brengen. De twee groepen raakten bloedig slaags met elkaar tijdens de Russische burgeroorlog, die jaren zou duren en grote delen van het land

¹ De Oktoberrevolutie vond feitelijk plaats op 7 november 1917, volgens onze Gregoriaanse kalender. De Juliaanse kalender, die in 1917 nog werd gebruikt in Rusland, plaatst de revolutie in de maand oktober. Om die reden wordt vaak nog de term Oktoberrevolutie gebruikt onder historici.

zou raken. Pas in 1922 zouden de laatste Witte legers door de communisten worden verslagen.

Tijdens de burgeroorlog raakten ook westerse landen betrokken. In Londen en Parijs werd woedend gereageerd op de communistische machtsovername, niet in de laatste plaats omdat Lenin een van zijn belangrijkste beloften nakwam: een vrede met Duitsland. Het Verdrag van Brest-Litovsk gaf de Duitsers de controle over grote delen van Oost-Europa. Deze gebieden konden de Duitse oorlogsinspanningen nu gaan ondersteunen. De vrede maakte bovendien honderdduizenden Duitse soldaten vrij voor inzet aan het westelijke front in Frankrijk. De Geallieerden zagen de eenzijdige vrede van Lenin als verraad en het verbreken van onderlinge afspraken. Diplomatieke betrekkingen met Rusland werden prompt verbroken (ook omdat men zich in West-Europa afvroeg tot welke van de strijdende partijen men zich dan zou moeten wenden).

Geallieerde troepen werden naar Rusland gestuurd om de inspanningen van de Witten te ondersteunen. Onder andere in de havensteden Archangalsk en Vladivostok werden duizenden westerse militairen aan land gebracht. Deze militaire interventie had de bolsjewieken in grote moeilijkheden kunnen brengen als zij met kracht was doorgezet. In de praktijk echter was de impact van de westerse troepen op Russisch grondgebied gering. De Witte beweging bleek niet in staat om een gemeenschappelijk front te vormen tegen de bolsjewieken, wat Lenin en zijn aanhangers de kans gaf om hun tegenstanders een voor een uit te schakelen met hun nieuwe Rode Leger. De Geallieerde troepen bleven bovendien in de havensteden en trokken niet diep het Russische binnenland in om slag te leveren met de Roden. Uiteindelijk trokken alle Geallieerden zich weer uit Rusland terug. Een belangrijke psychologische les was echter in het Kremlin wel geleerd. Lenin en zijn volgers zagen de komst van Geallieerde troepen als een oorlogsverklaring, een poging om het verzwakte Rusland te beïnvloeden en op de knieën te krijgen. Voor de communisten maakte dit duidelijk dat er van vrede of samenwerking met het Westen geen sprake kon zijn. Dit waren lessen die latere Russische leiders (tot op de dag van vandaag) in de praktijk zouden brengen. Het Westen moest bestreden worden en kon niet worden vertrouwd om afspraken mee te maken.

De burgeroorlog resulteerde uiteindelijk in de opkomst van de eerste communistische staat ter wereld: de Sovjet-Unie. Moskou werd de nieuwe hoofdstad van deze staat, Lenin haar eerste staatshoofd. De

communistische partij kreeg in deze nieuwe staat de alleenheerschappij. De familie van de tsaar werd tijdens de burgeroorlog vermoord in de stad Jekaterinenburg. De lokale communistische autoriteiten vreesden dat de tsaar en zijn familie door de Witten bevrijd zouden worden. Om dat te voorkomen werd de tsaar geëxecuteerd in een kelder. Randgebieden als Polen, Finland en de Baltische Staten slaagden erin om tijdens de burgeroorlog hun onafhankelijkheid te bevechten van Rusland. Veel van deze landen bezagen het nieuwe Russische bewind met groot wantrouwen. Lenin begon intussen vanuit Moskou met de opbouw van zijn nieuwe communistische staat volgens de revolutionaire principes van Karl Marx. In de praktijk zou dit moeilijker blijken te zijn dan gedacht.

De bestorming van het Winterpaleis door communistische aanhangers van Lenin tijdens de Oktoberrevolutie in 1917, waarbij de eerste communistische staat ter wereld ontstond: de Sovjet-Unie.

2

Ongemakkelijke bondgenoten

De Tweede Wereldoorlog (1939-1945) dwong communisten en kapitalisten om met elkaar samen te werken in de strijd tegen Hitler. De Verenigde Staten en de Sovjet-Unie bevonden zich tussen 1941 en 1945 in een gezamenlijke strijd tegen het fascisme. Ondanks dit opportune oorlogsbondgenootschap en de vele oorlogskonferenties tussen haar leiders bleef het onderlinge wantrouwen groot. Moskou en Washington hadden een totaal andere kijk op hoe de naoorlogse wereld eruit moest komen te zien. In 1945, na de dood van Hitler, kwamen de Geallieerden bij elkaar in de Duitse stad Potsdam om afspraken te maken over de toekomst. De Conferentie van Potsdam legde de grondvesten van het naoorlogse Europa

Het Interbellum

De periode tussen 1918 en 1939 staat bekend als het *Interbellum*, de tijd tussen twee wereldoorlogen. In deze periode ontwikkelden Moskou en Washington zich, onder invloed van interne en externe factoren, in een totaal tegengestelde richting. Veel van de uiteindelijke grondslagen van de Koude Oorlog kwamen in deze periode naar de voorgrond.

De Sovjet-Unie ontwikkelde zich vanaf 1918 in een totaal tegenstelde richting vergeleken met het Westen. Lenin voerde een harde collectivisering in: alle grootgrondbezitters werden door de staat onteigend. Hun grond werd aan nieuwe collectieve boerderijen gegeven, waarbij de communistische partij bepaalde wat waar in welke hoeveelheden geproduceerd diende te worden door de boeren. Er zou tevens werk gemaakt moeten worden van de versnelde industrialisatie van de jonge Sovjetstaat, zodat zij zich kon gaan meten met westerse landen. De kern van het eerste vijfjarenplan waarmee de communisten poogden Rusland verder te ontwikkelen was de verkoop van graan om met dat geld nieuwe industrie te betalen.

De hardvochtige manier waarop de communisten poogden hun land te hervormen leidde tot humanitaire rampspoed en veel weerstand op het platteland. Het oorlogscommunisme dat de eerste jaren van Lenins bewind kenmerkte ging uit van een eenvoudige economische theorie: de nieuwe industrieën zouden worden betaald door de export van landbouwproducten. Deze landbouwproducten moesten door de Russische boeren worden opgebracht via jaarlijkse quota. De boeren zouden daarnaast beschikbaar moeten zijn voor grote arbeidsprojecten, zoals de aanleg van nieuwe wegen, dammen en spoorlijnen. De landbouwquota lagen echter zo hoog dat boeren al hun graan moesten inleveren, zelfs de noodvoorraden en de zaden. Het gevolg was een reeks boerenopstanden en hongersnood in grote delen van de jonge Sovjet-Unie. De burgeroorlog tegen de Witten verergerde deze problematiek verder.

In een poging de communistische planeconomie te versnellen kondigde Lenin de Nieuwe Economische Politiek (NEP) aan in de zomer van 1921. Deze koerswijziging was niet alleen bedoeld om de economische groei te versnellen, maar ook om een volksopstand tegen de communistische machthebbers te voorkomen. De NEP stond het Russen toe om op beperkte schaal privébezit te hebben en winst te maken. Zo mochten boeren hun overschotten op de vrije markt verkopen en werden kleine private ondernemingen weer toegestaan. De strakke teugels van het oorlogscommunisme werden losgelaten. De NEP had al spoedig succes. De Sovjet-Unie liet een krachtigere economische groei zien en de hongersnooden verdwenen naar de achtergrond toen boeren weer de ruimte kregen om te produceren voor de eigen lokale markt.

Binnen de communistische partij echter was men niet onverdeeld positief over deze ontwikkelingen. Grigori Zinovjev, lid van het centrale Politbureau, beschreef de NEP als “een tijdelijke afwijking, een tactische terugtrekking, bedoeld om het land klaar te maken voor een nieuwe en beslissende aanval van de arbeiders aan het front tegen het internationale kapitalisme”. In de ogen van de conservatieve hardliners in de communistische partij was de NEP een noodzakelijke verwatering van de communistische principes, terwijl meer hervormingsgezinde kaderleden de NEP zagen als een langetermijnstrategie voor economische groei. Rechthoekige ideologen en pragmatisten stonden in het nieuwe Sovjetbestuur vaak lijnrecht tegenover elkaar in de partijtop. Het is niet geheel duidelijk in welke van de twee kampen Lenin zelf thuis was.

De politieke basis van de jonge Sovjet-Unie leunde sterk op de persoon Lenin. In 1924 overleed Lenin echter na een ziekbed. Zijn politieke

testament werd genegeerd. Lenin had gewaarschuwd voor zijn medecommunist Josef Stalin, die hij te grof vond en ongeschikt om de Sovjet-Unie te besturen. Het was echter Stalin die erin slaagde om de felle machtsstrijd binnen de communistische partij in zijn voordeel te beslechten. Politieke en ideologische tegenstanders, waaronder de bekende revolutionair Leon Trotski, werden weggezuiverd uit de partij. Veel tegenstanders kwamen onder verdachte omstandigheden om het leven. Trotski vluchtte naar Mexico om aan de handlangers van Stalin te ontkomen. Stalin zelf vestigde een persoonlijkheidscultus rondom zijn regime die was gebouwd op angst, terreur en propaganda. Onder zijn bewind ontstonden de grootschalige goelag, strafkampen in het afgelegen Siberië waar politieke tegenstanders werden opgesloten en dwangarbeid moesten verrichten. Velen zouden in die kampen komen te overlijden. Stalin nam tevens afstand van de NEP en voerde een harder communisme in waarbij de focus lag op de geforceerde industrialisatie van de Sovjet-Unie. Er mocht geen tijd verloren gaan, het massale verlies van mensenlevens was volgens Stalin een noodzakelijk kwaad om het communisme verder te ontwikkelen. Onder andere in Oekraïne brak onder het bewind van Stalin een hongersnood uit die aan honderdduizenden het leven kostte (de Holodomor). Etnische minderheden die volgens de machthebbers onwelgevallig stonden tegenover de nieuwe orde werden collectief verbannen naar de uithoeken van de Sovjet-Unie. Dit gebeurde onder andere met de islamitische Krim Tartaren, die in Siberië belandden omdat Stalin hen niet vertrouwde en verdacht van staatsgevaarlijke activiteiten.

De Verenigde Staten keerden na 1918 terug naar het isolationisme dat zo kenmerkend was geweest voor de Amerikaanse politiek in de negentiende eeuw. Veel Amerikanen zagen in Europa weinig meer dan een dodelijk kruisvat dat vermeden diende te worden. De Verenigde Staten trokken hun handen af van het verdrag van Versailles, wat na 1933 grote gevolgen zou krijgen toen Hitler in Duitsland aan de macht kwam. In de naoorlogse jaren bleef de Amerikaanse economie aanvankelijk snel groeien. Deze snelle economische groei zorgde tevens voor een explosieve groei van de levensstandaard. Consumenten konden vrij massaal zaken als een radio, een koelkast, een televisie en een auto aanschaffen. De moderne consumptiemaatschappij brak definitief door. De skyline van grote steden als New York en San Francisco werden in toenemende mate gedomineerd door de enorme wolkenkrabbers die uit de grond werden gestampt. De

Roaring Twenties werden gesymboliseerd door deze massieve bouwprojecten en theatervoorstellingen. Velen geloofden dat er nooit meer een crisis zou komen en dat oneindige economische groei het nieuwe normaal was geworden. Miljoenen Amerikanen stapten in risicovolle beleggingen en hoopten met hun vermogen meer vermogen te kweken op de aandelenmarkten die record na record verbraken. Dit bleek echter een gevaarlijke illusie te zijn. Ieder staatstoezicht ontbrak, waardoor woekerpolissen en luchtbellens zich zonder problemen konden ontwikkelen zonder dat iemand dat in de gaten had.

In werkelijkheid was de Amerikaanse economie oververhit geraakt. Fabrieken produceerden steeds meer consumptiegoederen, maar de afzetmarkt van die goederen raakte in hoog tempo verzadigd. Als alle Amerikanen een auto hadden, terwijl de autofabrieken nog steeds tienduizenden nieuwe exemplaren bijbouwden, dan zou de vraag naar auto's sterk afnemen. Fabrieken kregen te maken met overschotten die ze niet meer op de markt konden verkopen en dalende prijzen die ze in hun productieprocessen niet meer konden verrekenen.

In 1929 kwam er een abrupt einde aan de economische groei. De beurzen stortten in, waardoor miljarden dollars verdampten binnen enkele minuten. Deze beurskrach begon in New York op Wall Street en staat bekend als Zwarte Donderdag. Chaotische taferelen van aandeelhouders en spaarders die in paniek probeerden hun geld te redden haalden de voorpagina's van Amerikaanse kranten. Op straat braken ongeregelde heden uit door de paniek op de beurs.

De beurskrach vormde het begin van een diepe economische crisis die jaren zou duren. Miljoenen Amerikanen verloren hun baan en daarmee hun inkomenszekerheid. De crisis werd verergerd door het ontbreken van een sociaal vangnet en de schijnbare machteloosheid van politici om de crisis aan te pakken. Veel Amerikanen geloofden nog altijd dat men niet in moest grijpen in de economie en dat via strikte bezuinigingen een grondige sanering mogelijk was. De staatsbegroting moest op orde blijven en de overheid moest afstand bewaren tegenover het leven van mensen. Dit zorgde echter voor snel stijgende werkloosheid en armoede. De Grote Depressie bereikte in 1933 haar dieptepunt. Beelden van verarmde gezinnen, de kinderen gekleed in versleten kleding, werden heel normaal in het straatbeeld. De crisis in Amerika sloeg bovendien over naar Europa en andere werelddelen. De steeds inniger verbonden wereldeconomie bleek een totaalsysteem te zijn geworden waar geen land zich nog aan kon – of wilde – onttrekken. Het enige land dat redelijk gevrijwaard bleef was